

УДК 811.112'2:81'373.2

КОМПОЗИТИ З КОМПОНЕНТОМ «ЗООНІМ» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**Ковбасюк Л.А., Абрамова К.А.**
Херсонський державний університет

Стаття присвячена вивченню композит з компонентом «зоонім» у сучасній німецькій мові. Дослідження семантики та структури композитів проводиться з урахуванням здобутків у площині німецького словотвору. Особлива увага приділяється основним моделям композитів, у складі яких є зоонімічний компонент. Пропонується класифікація одиниць дослідження. Аналізується значення композит та метафор-композит.

Ключові слова: німецька мова, зоонім, композит, модель, оцінка, семантична група.

Постановка проблеми. Зооніміка німецької мови належить до яскравого, неповторного прошарку ономазіологічного простору, що використовується протягом століть для вербалізації явищ, подій, об'єктів та предметів позамовної дійсності німецькомовної спільноти. Стаючи компонентом нових композитів німецької мови, зооніми сприяють розширенню лексики та збагачують його експресивними, емоційно-зabarвленими одиницями. У зоолексичі яскравіше, ніж у будь-якій іншій сфері мови, відображаються особливості осмислення позамовної реальності, коли образи тварин у будь-яких мовах наділяються, на перший погляд, зовсім немотивованими властивостями. Включення знань про тваринний світ у систему негативних та позитивних характеристик людини, пошуки схожості з образами реалій світу природи – важливий етап розвит-

ку людського знання. Характеристики людини, ґрунтуючись на образному уявленні про ту чи іншу тварину, найбільш яскраво та безпосередньо відображають національну самобутність мов та ментальність певного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зооніми, як різновид власних назв, є важливою частиною системи мови. Цей пласт лексики представляє собою цінний для лексикології матеріал, його одиниці виконують різноманітні функції: від номінативної до емоційно-експресивної. Розглядом цих проблем у свій час займалися такі мовознавці сучасності як Н.В. Солнцева [8], Ф.А. Литвин [3], Ф.Н. Гукетлова [1], Т.С. Маслова [6] та ін.

Вектором нашого дослідження стало вивчення зоонімів як компонентів композитів у німецькій мові (напр., *Pferdekutsche* – «легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом», *Backhuhn* – «смажений

півень» і т. д.) з метою визначити їх структурно-семантичні особливості, оскільки такий різновид композитів сучасної німецької мови потребує особливо багатогранного аналізу. Усе вищезазначене підкреслює **актуальність** вивчення композитів з компонентом «зоонім» у сучасній німецькій мові.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній лінгвістиці, як зарубіжній, так і вітчизняній, досі немає єдиного тлумачення поняття «зоонім». Це поняття традиційно розглядається як термін, котрий має широке поняття, в яке входять усі слова, пов'язані з фауною. Лінгвіст Н.В. Солнцева розглядає «зоонім» як «загальну словникову одиницю, яка, з одного боку, може приймати «вигляд» зоосемізму, власної назви тварини (савців, птахів, риб, комах і т.д.), з іншого боку – зооморфізму, свого переносного, метафоричного варіанту, що проєктується на людину та оцінює її під різними кутами зору» [8, с. 36].

Зооніми отримують не тільки прямі, а й деякі узуальні переносні значення, символи і способи алегоричного позначення людини. Зоонімна лексика не є безеквівалентною, проте кожна лексема, що складає цей пласт, є конотативною, і у свідомості носія певної мови вона супроводжується специфічними «емотивно-естетичними асоціаціями».

Використання зоонімів як складового компонента композитів сучасної німецької мови є недостатньо вивченим питанням в українській германістиці, тому становить інтерес для лінгвістів та потребує ретельного аналізу з урахуванням останніх здобутків у лінгвістиці.

Метою нашої роботи є дослідження моделей композитів із зоонімічним елементом та розгляд їхніх семантичних значень. Окреслена мета передбачає вирішення наступних завдань: 1. Встановити особливості словоскладання в німецькій мові. 2. Охарактеризувати типологію композитів. 3. Описати зооніми та класифікувати їх. 4. Окреслити лексико-семантичні особливості зоонімів. 5. Визначити особливості метафор-композитів з зоонімом.

Матеріалом дослідження слугували 125 лексичних одиниць сучасної німецької мови, відібраних методом суцільної вибірки в межах відповідної тематики з лексикографічного словника «Elexiko» (65 лексичних одиниць) та з рубрики «Wort der Woche» електронного ресурсу «Deutsche Welle» (60 одиниць).

Виклад основного матеріалу. Словоскладання є дуже поширеним способом словотворення у німецькій мові, причому продуктивність його безперервно зростає. Найбільш поширеною класифікацією складних слів у німецькій мові є класифікація, що виокремлює наступні різновиди композитів у німецькій мові [10, s. 29-35; 10]: 1) **детермінативний (означальний) композит (Determinativkomposita)**, 2) **фразовий композит (Phrasenkomposita)**, 3) **атрибутивний композит (die Possesivkomposita)**, або **бахувріхі**, 4) **сурядний композит (Kopulativkomposita)** та **зсуви (Zusammenrückungen)**.

Проаналізовані нами одиниці належать до **детермінативних (означальних) композитів (Determinativkomposita)**, що є найчисленнішою і найпродуктивнішою групою серед композитів. У такому складному слові перший компонент визначає другий, який, у свою чергу, надає загальну морфологічну і семантико-категоріальну характе-

ристику сполучення: *das Hundehalsband* – «ошийник для собак», *affenähnlich* – «схожий на мавпу».

Детермінативні композити є найбільш поширеною моделлю утворення складних слів у німецькій мові. Детермінативні композити передбачають: 1) нерівність складових компонентів; 2) встановлення граматичної категорії всієї одиниці за останнім складовим компонентом; 3) розташування головного наголосу на першому складовому компоненті; 4) закріплену позицію складових компонентів, порушення якої призводить до зміни лексичного значення одиниці [10, с. 33]. Мовознавець Г. Пауль поділяє цей семантичний тип композитів на дві великі групи: 1) такі, які можуть бути замінені словосполученням із генітивом; 2) і такі, для еквівалентної заміни яких потрібна конструкція з прийменником чи якась інша конструкція. У своїй класифікації Г. Пауль спирається на співвідношення семантичних компонентів, приділяючи особливу увагу значенню першого компонента [11, с. 33].

Проаналізувавши матеріал дослідження ми визначили, що зооніми можуть виконувати такі функції:

а) вони можуть виступати як самостійні лексичні одиниці, наприклад: *Ochse* – «віл»; *Einhorn* – «єдиноріг»;

б) зоонім є складовою частиною слова з прямим значенням: *SchneckenSchale* – «черепашка равлика»;

в) вони можуть бути одним із компонентів метафори, наприклад: *Hundemüde* («втомлений як собака»). *Hundemüde* – ця лексична одиниця є композитом, або ж складним словом, котре утворене шляхом словоскладання. Це найбільш продуктивний і поширений тип словотвору в німецькій мові. Так відбувається тому, що слова-композити, які складаються з двох і більше компонентів, слугують зручним засобом для передачі складних понять у стислій, компактній формі, а семантичні комбінаторні можливості складових частин компонентів безмежні [9, с. 73].

Розглянемо найбільш поширені моделі словоскладання, згідно з якими утворюються композити німецької мови з компонентом «зоонім», як з прямим, так із переосмисленим семантичним значенням.

Найпоширенішою моделлю словоскладання є **іменник + іменник**, де перший компонент є порівнянням за зовнішньою ознакою. Наприклад, *Hundskopf* – «назва риби, голова якої подібна до морди собаки», *Schwalbenschwanz* – «метелик, крила якого подібні до хвоста ластівки», *Bildermaus* – «миша, головна героїня книжок для первачків, що навчаються читати».

Доволі продуктивною у сучасній німецькій мові є **моделі прикметник + іменник** або **прикметник + іменник**. Якщо першим компонентом є прикметник, то він означає переважно колір, форму, розмір: *Polarbär* – «полярний ведмідь», *Nackthund* – «перуанський голий собака». Другим компонентом є переважно іменники, які позначають тварину [6, с. 29].

Якщо першим компонентом виступає назва тварини, то у більшості такі композити мають непряме, експресивно забарвлене значення: *affengeil* – «неймовірно гарний, дивовижний»; *parageienbunt* – «різноманітний, неповторний».

Найменш продуктивними є складні слова, що утворюються за моделлю **дієслово + іменник**. Першим компонентом є дієслово, яке приєднується до другого компонента – іменника, як правило, без сполучного елемента: *Brüllaffe* – «ревун, рід широконосих мавп родини Капуцинові»; *Naschkatze* – «людина, що дуже полюбляє різноманітні смаколики та солодощі».

Лише зрідка у цих складних словах можна спостерігати наявність сполучного елемента *-e*: *Leselöwe* – «лев, головний герой книжок для першачків, що навчаються читати» [12].

Модель **числівник + іменник** непродуктивна. До складних слів цього типу можна віднести *Dreizehenmöwe* – «Мартин трипалий – птах ряду Сивкоподібних» [11].

Відповідно до семантичного значення композитів із зоонімом ми виокремлюємо 3 великі групи одиниць: 1) зооніми-композити екзоцентричного типу, що позначають певних представників фауни, 2) назви страв та 3) метафори-композити з зоонімом.

1. Зооніми-композити екзоцентричного типу (значення яких не визначається жодним з його елементів, які входять до його складу) ми поділили, ґрунтуючись на дослідженні В.Г. Рудого [7], на 4 лексико-семантичних групи: 1) назви хребетних тварин. До найвідоміших з них належать: *Flughund* – «криланові ссавці», *Löwenäffchen* – «левова ігрунка, примат», *Brillenbär* – «очковий або окулярний або андський ведмідь», *Rohrkatze* – «кіт очеретяний», *Löffelhund* – «вухата лисця»; 2) назви безхребетних тварин, зокрема комах: *Blattschneiderameise* – «мурахи-листорізи»; 3) назви птахів: *Brillenpinguin* – «пінгвін африканський», *Pfeifgans* – «деревна качка», *Spottdrossel* – «пересмішник», *Doktorvogel* – «різновид колибри»; 4) назви риб: *Clownfisch* – «риба-клоун», *Antennenwels* – «анциструс звичайний», *Schokoladenhai* – «чорна акула» [14].

2. Назви страв: *Backhuhn* – «смажений півень», *Schweinebraten* – «смажена свинина», *Salzhering* – «оселедець», *Räucherfisch* – «копчена риба», *Weihnachtskarpfen* – «різдвяний карп», *Bienenstich* – «смаколик із ванільним кремом та мигдалем» та ін.

Яскравим, експресивно забарвленим прикладом цієї групи ми вважаємо композит із «казковим» зоонімом *Drache*. Композит *Drachenfutter* позначає солодощі та смаколики, що приносить своїй дружині чоловік на підпитку аби вона його не сварила.

3. Значна кількість проаналізованих композит має переносне значення, яке не лише називає, але й описує та характеризує предмет через його асоціативний зв'язок з іншим предметом реального світу. Підґрунтям для виникнення цих **метафор-композитів** є розмовно-побутовий стиль, в якому і вживаються в першу чергу одиниці нашого дослідження.

Слід зауважити, що «метафоричні композити не є однорідним утворенням, оскільки метафорично переосмислюватися може будь-який із компонентів композита, або весь композит в цілому, тобто розуміння метафоричності та змісту залежить у цьому випадку від взаємодії значень обох складових і контексту, в якому функціонує мовна одиниця» [2].

Беручи до уваги, що зоонімічні елементи складних слів часто несуть у собі негативне зна-

чення, аналіз джерельного матеріалу (а саме: онлайн-джерела «Elexiko» та «Duden», а також рубрика «Wort der Woche» електронного ресурсу «Deutsche Welle») дозволив нам виокремити такі групи **метафор-композитів з зоонімом**:

а) метафори-композити, що мають негативний оцінний компонент, позначаючи людину, її характер, дії тощо [12; 13; 14]: *Angsthase* – «боягуз»; *die Krokodilsträne* – «крокодилячі сльози – фальшивий, нещирий вираз емоцій, лицемірний плач задля вдавання співчуття та/або горя»; *Rabenmutter* – «погана мати, яка не піклується про своїх дітей»; *Ochsenhädl* – «ідіот, дурень»; *Kuckuckskind* – «дитина, яку виховує не її біологічний батько».

Der Bundesgerichtshof stärkt die Rechte betrogener «Scheinväter». Dem Urteil zufolge können sie künftig leichter den für ihre «Kuckuckskinder» gezahlten Unterhalt vom tatsächlichen Erzeuger zurückfordern [14].

Зауважимо, що складовими компонентами метафор-композит цієї групи стають також міфічні або казкові тварини, напр. *Hausdrache* – «фурія, мегера»: *Wenn eine nicht will, dass der Ehepartner als Politiker andauernd zu Sitzungen, Feuerwehresten, Brückeneröffnungen oder Versammlungen hetzen muss, dann hätte sie sich eben eher einen Bankbeamten oder einen Oberlehrer erkühen müssen. Da hätte sie stets gewusst, wann der Dienst aus und wann mit dem Ehemann zu rechnen ist. Doch wer weiß! Vielleicht ist Frau Gabriele gar kein solcher Hausdrachen, wie so manche jetzt argwöhnen* [14].

б) метафори-композити, що позначають певні реалії навколишнього світу: *Affenzahn* – «дуже велика швидкість», *Ohrwurm* – «пісенний шлягер, що у всіх на вустах», *Schnecken tempo* – «дуже повільний рух», *Hundewetter* – «жахлива погода», *Bärenhunger* – «голод собачий», *Bärendienst* – «голод собачий» та ін.

Зазначимо, що метафори-композити цієї групи здебільшого стають підґрунтям для утворення фразеологічних одиниць: *im Schnecken tempo* – «дуже повільно», *im Gänsemarsch* – «йти гуськом», *einen Bärenhunger haben* – «бути дуже голодним», *einen Bärendienst erweisen* – «ведмежа послуга» та ін.

Seit Tagen lernt Justina schon für ihren Deutstest. Doch sie hat das Gefühl, sie kommt einfach nicht weiter. Sich die richtigen Artikel merken, Vokabeln lernen und das Hörverstehen trainieren – das alles geht nur im Schnecken tempo.

Keine Mittagspause, lange Arbeitszeiten und eine schlechte Bezahlung: Anna ist mit ihrem Job unzufrieden. «Ich regele das», denkt ihr Freund Jan. Er ruft ihren Chef an und beschwert sich: «So kann das nicht weiter gehen.» Am Abend kommt Anna wütend nach Hause. «Jan, du hast mir wirklich einen Bärendienst erwiesen», sagt sie. «Ich muss schon viel arbeiten, kriege wenig Geld – und jetzt ist mein Chef auch noch sehr erbost über deinen Anruf» [12].

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження дозволяє підкреслити, що типовим для зоонімії є зіставлення тварини з об'єктами живої чи неживої природи, визначення подібності (в якомусь відношенні) між ними і фіксація цього відношення подібності в назві. Вивчення

комполитів з компонентом «зоонім» у німецькій мові показує, що вони можуть будуватися за моделями найрізноманітнішої синтаксичної структури. Компонентами, що переважають, є іменник, прикметний, числівник, дієслово, а також прийменник. Проаналізовані композити мають як пряме, так і переносне значення.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні функціонального аспекту композитів з компонентом «зоонім» та у зіставному дослідженні аналізованих одиниць у германських мовах. Особливу увагу слід приділити вивченню тендерного аспекту композит з компонентом «зоонім» у різних європейських мовах.

Список літератури:

1. Гукетлова Ф.Н. Зооморфный код культуры в языковой картине мира (на материале французского, кабардино-черкесского и русского языков) : дисс. ... д. филол. н. / Ф.Н. Гукетлова. – Ин-т языкознан. РАН. М., 2009. – 431 с.
2. Ковбасюк Л.А. Субстантивні композити сучасної німецької мови у міжкультурній комунікації: специфіка перекладу / Л.А. Ковбасюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Зб. наук. пр. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. – Випуск 10. – С. 124-129.
3. Литвин Ф.А. О животных и людях // Гуманитарные науки в Сибири. – 2004. – № 4. – С. 6-12.
4. Лобур Н. До характеристики зооморфізмів (на матеріалах української та чеської мов) / Лобур Н. // Проблеми слов'язнавства. – Л., 1999. – Вип. 50. – С. 102-106.
5. Малинин Б.А. Экзоцентрическое словосложение в немецком языке / Б.А. Малинин // Университетские чтения. – 2002. – Ч. 2. – С. 9-11.
6. Маслова Т.С. Зооніми у фразеологізмах на позначення зовнішніх рис людини / Т.С. Маслова. – Луганськ, 2009. – № 6. – С. 28-36.
7. Рудий В.Г. Зооніми екзоцентричного типу у німецькій мові // Іноземна філологія. – Вип. 120. – Львів, 2008. – С. 74-78.
8. Солнцева Н.В. Сопоставительный анализ зоонимов русского, французского и немецкого языков в этносемантическом аспекте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Омск, 2004. – 200 с.
9. Степаненко В.А. Зоонимы в немецком словообразовании (к проблеме соотношения слова и словосочетания): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Иркутск, 1992. – 160 с.
10. Altmann H., Kemerling S. Wortbildung fürs Examen. Studien und Arbeitsbuch / H. Altmann, S. Kemerling. – Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000. – 200 s.
11. Paul H. Das Wesen der Wortzusammensetzung / H. Paul // Wortbildung / Hrsg. von L. Lipka, H. Günter. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981. – S. 3-43.

Список лексикографічних джерел:

12. Deutsche Welle [Die elektronische Ressource] // Deutsche Welle. Wort der Woche.– Режим доступу: <http://www.dw.com> (abgerufen am 05.09.18).
13. Duden [Die elektronische Ressource]. – Режим доступу: www.duden.de (abgerufen am 20.09.18).
14. Elexiko. Ein Online-Wörterbuch zur deutschen Gegenwartssprache [Die elektronische Ressource]. – Режим доступу: <http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html> (abgerufen am 16.09.18).

Ковбасюк Л.А., Абрамова К.А.

Херсонский государственный университет

КОМПОЗИТЫ С КОМПОНЕНТОМ «ЗООНИМ» В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

Статья посвящена изучению композитов с компонентом «зооним» в современном немецком языке. Изучение семантики и структуры зоонимов в составе композитов проводится с учетом исследований в немецком словообразовании. Особое внимание уделяется основным моделям композитов, в составе которых присутствует зоонимический компонент. Предлагается классификация единиц исследования. Анализируются значения композитов и метафор-композиций.

Ключевые слова: немецкий язык, зооним, композит, модель, оценка, семантическая группа.

Kovbasyuk L.A., Abramova C.A.

Kherson State University

COMPOUND WORDS WITH ZOONYM IN MODERN GERMAN

Summary

The article deals with compound words with zoonym in Modern German. The article has a close look at the semantic and structure of zoonyms in the composition of compound words analyzing the studies of the theory of word formation in German. First of all, the basic models of compound words, which have a zoonymic component in their composition, are provided in the paper. The compound words are classified. Meanings of such compound words and analyzed.

Keywords: German, zoonym, compound word, model, evaluation, semantic group.